

Валентина Надольська
доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк
nadolsk65@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ EUROPA NOSTRA З ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЄВРОПИ

Анотація: У статті висвітлюється історія створення та основні напрями діяльності організації Europa Nostra – загальноєвропейської федерації асоціацій, яка ставить за мету популяризацію і захист культурної спадщини та природного середовища Європи (1963–2024 рр.). Визначається її місце і роль у світовій системі охорони культурної спадщини.

Ключові слова: культурна спадщина, Europa Nostra, неурядові організації, Європейський альянс спадщини 3.3, Європейський Союз, проєкт Agora, Центр європейської спадщини.

Культурна спадщина як результат людської діяльності та середовище, що впливає на людину і формує її цінності, вплетена у всі галузі і сфери суспільного життя, тісно пов'язана з формуванням ідентичності як на громадському, так і на особистісному рівнях. Вона включає пам'ятники архітектури, ансамблі, визначні місця, твори мистецтва, традиції, звичаї і мови, які формують унікальність кожної культури. Збереження цих об'єктів має велике значення для забезпечення культурної різноманітності, розуміння історичного контексту, формування національної ідентичності. Це не лише збереження минулого, але й інвестиція в майбутнє, яка сприяє розвитку суспільства, місцевих громад, збереженню історичного досвіду і локальної самобутності, активізації міжкультурного діалогу.

Важливу роль у системі охорони світової культурної спадщини відіграє міжнародна співпраця, діяльність низки міжнародних організацій, які координують зусилля різних країн у цій суспільно значимій галузі. Окрім організацій світового масштабу після Другої світової війни започаткували свою роботу й регіональні об'єднання, покликані реалізувати свою місію в окремій частині світу. Одним з них є Europa Nostra (з лат. Наша Європа) – загальноєвропейська федерація асоціацій, створена з метою популяризації і захисту культурної спадщини та природного середовища Європи. Вона була заснована 29 листопада 1963 р. в офісі Ради Європи в Парижі неурядовими організаціями з охорони спадщини Італії, Великої Британії, Нідерландів, Швейцарії, Франції, Німеччини та Ірландії. Сьогодні її членами є 239 неурядових організацій (асоціації та фонди спадщини, загалом понад 5 млн осіб), 100 асоційованих організацій (урядові органи, місцеві органи влади, університети та корпорації); понад 1500 фізичних осіб. Усі вони функціонують у 46 європейських державах та 23 країнах за межами континенту [7], що робить об'єднання найчисельнішим і найбільш репрезентативним у галузі охорони спадщини. Europa Nostra також має представництва в 19 країнах, які надають активну підтримку в реалізації її діяльності у всій Європі. Europa Nostra активно співпрацює з Європейським Союзом, Радою Європи, ЮНЕСКО, ICOMOS, ICOM, Всесвітнім фондом пам'яток і Всесвітнім фонд спадщини, іншими міжнародними організаціями. Europa Nostra є членом Експертної групи Європейської Комісії з питань культурної спадщини, за сприяння якої вона підвищує обзнаність

громадськості про важливість культурної спадщини для досягнення усіх ключових пріоритетів Європейського Союзу.

В Європі організація стала платформою стрімко зростаючого громадського руху за збереження культурної і природної спадщини, який ставить перед собою завдання адвокації спадщини перед політиками на всіх рівнях управління; презентації численних переваг об'єктів спадщини для економіки, суспільства, культури та навколишнього середовища; поширення найкращого досвіду у галузі охорони спадщини; проведення кампаній щодо порятунку об'єктів спадщини Європи, які перебувають під найбільшою загрозою. Europa Nostra відіграє роль містка між громадянами та інституціями ЄС, виконуючи зокрема й найважливіші цілі – підвищення обізнаності європейців про цінність культурної спадщини, інтеграції проблем охорони і використання спадщини в політику ЄС та забезпечення належного їх фінансування, а також активного обговорення ефективності такої політики. З часу заснування федерація ухвалює та реалізує трьохрічні стратегічні плани своєї діяльності, останній з яких був прийнятий на засіданні у Кракові в травні 2022 р.

Об'єднання активно сприяє визначенню та реалізації європейських стратегій і політики, пов'язаних із збереженням, популяризацією та використанням об'єктів культурної спадщини, налагоджуючи спільний діалог з європейськими інституціями та координуючи діяльність Європейського альянсу спадщини (The European Heritage Alliance 3.3). Альянс був заснований у червні 2011 р. на Конгресі європейської спадщини, організованому Europa Nostra в Амстердамі. Європейський альянс спадщини 3.3 – це неофіційна європейська галузева платформа, що складається з 52 європейських і міжнародних мереж та організацій, які працюють у галузі збереження культурної спадщини. Усі вони домовилися про більш тісну співпрацю для просування невикористаного потенціалу культурної та природної, нерухомої та рухомої спадщини Європи. Альянс об'єднав європейські організації громадянського суспільства, історичні міста та села, музеї, професіоналів і волонтерів, що займаються культурною спадщиною, приватних власників колекцій артефактів, історичних будівель і культурних ландшафтів, освітян, містобудівельників тощо. Таким чином, «Альянс європейської спадщини 3.3» представляє дуже велику групу зацікавлених організацій та осіб, яка складається з десятків мільйонів жителів Європи. Europa Nostra виступає фасилітатором Альянсу. Назва Альянсу відсилає до статті 3.3. консолідованої версії Лісабонського договору Європейського Союзу, який передбачає, що «[Союз] поважатиме своє багате культурне та мовне різноманіття і забезпечуватиме збереження та примноження культурної спадщини Європи». Координація «Європейського альянсу спадщини 3.3» є частиною мережевого проекту Europa Nostra European Cultural Heritage Agenda, який фінансується у межах програми ЄС «Креативна Європа» [4].

Мережевий проєкт Агога (з давньогрец. «народне зібрання») «Розширення можливостей європейського громадського руху за спадщину» («Empowering Europe's Civil Society Movement for Heritage») здійснювався організацією упродовж 2022–2024 рр. Його реалізація дозволила зміцнити контакти між зацікавленими інституціями та особами з метою обміну найкращими практиками у сфері збереження і використання спадщини, посилити синергію між діючими проєктами / програмами та створити нові можливості співпраці з державними та / або приватними партнерами. Головними інструментами такої взаємодії стали Європейські саміти, присвячені питанням культурної спадщини (Празький, 2022 р.; Венеціанський, 2023 р.; Бухарестський, 2024 р.). Виступаючи за Європу, засновану на спільних цінностях і культурі, учасники зібрань обговорили найнагальніші

виклики, які постали перед екосистемою спадщини в Європі, зокрема питання мобілізації сил і голосів на знак солідарності з культурною спадщиною України, що опинилася під загрозою зникнення у результаті вторгнення росії в Україну. Актуальними визнано питання використання культурної спадщини для зміцнення миру і солідарності, сталого суспільного розвитку, інклюзивної зеленої трансформації [12]. Для подальшого посилення інклюзивності та різноманітності мережі Europa Nostra в межах проєкту розгорнула роботу з молодими професіоналами, студентами (вебінар «#Youth4Heritage – переосмислення навичок культурної спадщини для переходу на цифрові та екологічні технології», 15.07.2022; саміт «Майбутнє – спадщина», 24–27.09.2022: онлайн-подія «#Youth4Heritage: Спадщина як міст для миру та примирення», 16.11. 2023; молодіжні резиденції, 2024 та ін.), жінками (координація мережі #Women4Heritage та організація щорічних тематичних заходів з нагоди жіночого дня 8 березня). Діяльність мережі #World4Heritage спрямована на об'єднання зусиль громадянського суспільства для допомоги Україні (вебінари; акції допомоги; краудфандингова кампанія Europa Nostra та Фонду світової спадщини щодо надання допомоги українським фахівцям у галузі культурної спадщини, які перебувають на передовій та ін.). У 2022 р. після початку широкомасштабної російсько-української війни Europa Nostra та Фонд світової спадщини (Global Heritage Fund) у партнерстві з Міжнародним альянсом із захисту спадщини (ALIPH) та Штабом порятунку спадщини (Heritage Emergency Response Initiative) започаткували стипендію «Heritage Solidarity Fellowship» для підтримки фахівців у галузі охорони культурної спадщини в Україні (на сьогодні фінансову підтримку отримало 155 українських фахівців).

Дієвим інструментом нарощування потенціалу організації стали майстер-класи, покликані сформувати в їх учасників важливі навички для адаптації до поточних викликів і створення нових можливостей (культурна спадщина і політика та практики зміни клімату, можливості фінансування та консультаційних послуг, цифрової пропаганди та ін.). Складовими проєкту стали також збір якісних і кількісних даних, проведення ґрунтовного аналізу, широке представлення ключових результатів для підтримки політичних дій і кампаній, пов'язаних із збереженням і використанням культурної спадщини. Europa Nostra використовує різноманітні засоби комунікації та поширення інформації: он-лайн спілкування та соціальні медіа (веб-сайт Europa Nostra, канали соціальних мереж Twitter, Facebook, Instagram, YouTube, Flickr, LinkedIn та Issuu; цифрові інформаційні бюлетені і спеціальні оголошення); розробку та реалізацію медіа-кампаній, включаючи підготовку і поширення медіа-релізів різними європейськими мовами, організацію медіа-конференцій / брифінгів, створення спільних підприємств зі спеціалізованими ЗМІ; публікацію провідними європейськими медіа інтерв'ю та статей на важливі теми; рекламні кампанії (буклети, банери, електронні банери, плакати, фотоальбоми, відео, подкасти, журнал «Спадщина в дії»).

До проєкту Agora також увійшла програма «7 найбільших пам'яток, що зникають», яка була започаткована Europa Nostra ще в 2013 р. у партнерстві з Інститутом Європейського інвестиційного банку та за підтримки програми ЄС «Креативна Європа». Вона сприяє розгортанню кампаній з порятунку об'єктів спадщини, що перебувають в найбільшій небезпеці, під загрозою зникнення в силу різних об'єктивних і суб'єктивних причин (брак коштів, невідповідний розвиток, воєнні конфлікти, природні чинники, зміна клімату та ін.). Щороку експертами складаються списки таких об'єктів. Йдеться саме про матеріальну культурну спадщину, про збереження середньовічних монастирів та садів епохи Відродження,

промислових споруд та знакових культурних ландшафтів – місць, які є важливими свідченнями спільного європейського минулого, пам'яті та ідентичності [1, с. 180].

Завдяки програмі підвищується обізнаність широкої громадськості про пам'ятки, проводиться їх незалежна технічна оцінка, пропонуються рекомендації щодо першочергових дій задля їх збереження, з цією метою об'єднуються зусилля місцевих громад, державних і приватних інституцій, неурядових організацій. Внесення об'єктів, що перебувають під загрозою зникнення, до щорічного списку програми служить каталізатором і стимулом для мобілізації необхідної державної і приватної підтримки, для відродження і фінансування на локальному, регіональному і європейському рівнях. У межах програми надається грант у розмірі 10 000 євро на кожну внесену до списку пам'ятку. У 2022 р. Правління Еуропа Nostra оголосило багату та різноманітну спадщину України такою, що перебуває під найбільшою загрозою в усій Європі. З нагоди 10-тої річниці програми «7 найбільших пам'яток, що зникають» (2023 р.), Інститут Європейського інвестиційного банку випустив брошуру «Збереження минулого – формування майбутнього», в якій висвітлюються окремі успішні результати роботи та звертається увага на важливість залучення до процесів збереження спадщини місцевих громад. З моменту запуску програми було відібрано 63 об'єкти спадщини, що перебували під загрозою (від замків до мостів, фабрик і церков) із 31 країни Європи [11].

Одним з напрямів діяльності організації є збереження індустриальної спадщини. Цій проблемі, зокрема, був присвячений спеціальний конгрес на тему «Забезпечення майбутнього для індустриальної спадщини Європи» (10–15.06.2008), в роботі якого взяли участь представники 25 країн континенту. Декларація, прийнята за результатами обговорення учасників зібрання, констатує, що в XIX і XX ст. завдяки інженерному мистецтву були закладені підвали європейського процвітання; інженерні досягнення відіграли ключову роль у здійсненні економічних і соціальних трансформацій, які призвели до формування сучасного суспільства. Для розв'язання завдання збереження інженерної культурної спадщини потрібно знаходити нові сфери використання таких об'єктів, як мости, пристані, причали, шахти та ін. Необхідно використовувати нові підходи для сприйняття історичної спадщини, які базуються на комплексному використанні усіх складових інженерно-будівельного мистецтва, технологій, організації праці та нового способу життя, який ці споруди породжують та використовувати це сприйняття для впливу на найширші групи населення; залучати молодь до справи збереження індустриальної спадщини там, де зусилля з підтримки та використання невеликих об'єктів спадщини цілковито залежать від груп вже немолодих ентузіастів і волонтерів; використовувати багату спадщину інновацій та підприємництва для проведення наукової підготовки кадрів, розвитку їх професійних навичок. Щоб зберегти цю спадщину, потрібно рухатися вперед на основі циклічного принципу впливу індустриальної спадщини, сутність якого – зрозуміти й оцінити значимість об'єкту, піклуватися про нього та отримувати почуття задоволення від взаємодії з ним [10].

Значення Еуропа Nostra у галузі охорони культурної спадщини було підкреслене й наданням їй статусу керівника проекту «Центр європейської спадщини» («European Heritage Hub»), який об'єднав 20 партнерів (установи галузі, організації громадянського суспільства, університети та ін.). Цей пілотний проект (травень 2023 р. – квітень 2025 р.) фінансується ЄС та об'єднує усіх зацікавлених партнерів й ініціативи у сфері збереження і використання культурної і природної спадщини з метою переходу до більш сталого, цифрового, інноваційного та

інклюзивного суспільства. Його місія – бути постійною платформою для спілкування та адвокації культурної спадщини. Хаб акумулює широкий спектр експертних знань і досвіду, які охоплюють усю Європу. Центр європейської спадщини використовує концепцію «потрійної трансформації» як основну тему для усіх своїх заходів. Трьома найважливішими напрямками змін визнано екологічні, цифрові і соціальні. Культурна спадщина визнається вектором, який перетинає потрійну трансформацію різними способами, виступаючи джерелом соціальної пам'яті, основою стійкості, інструментом інклюзивного планування і дій, рушієм кліматостійкого сталого розвитку, позитивним агентом змін у цифрову епоху [6]. Проведення під егідою Хабу тематичних форумів дозволяє розглядати питання використання культурної спадщини у процесах соціального залучення, примирення, освіти, економічного зростання, регіонального співробітництва, стимулювання стійкості громад. Центр привертає увагу до найкращих місцевих практик використання культурної спадщини для досягнення екологічної, соціальної та економічної стійкості громад [8]. Для молоді, студентів Хабом організуються навчальні візити до університетів, що сприяє активному їх залученню до роботи в галузі, отриманню змістовної освіти, навчання, активізації волонтерського руху і розширенню можливостей для спілкування.

Europa Nostra виступає за більш цілісне визнання актуальності культурних аспектів кліматичної кризи, за включення питань збереження культурної спадщини в екологічну політику. У 2021 р. Europa Nostra у тісній співпраці з ICOMOS, за участі інших членів Альянсу європейської спадщини уклали новий програмний документ – «Зелену книгу культурної спадщини Європи», яка демонструє важливість культурної спадщини для досягнення амбітних цілей Європейського зеленого курсу (European Green Deal), спрямованого на боротьбу зі зміною клімату та дбайливе ставлення до ресурсів Землі [3]. Основою для документу послужила доповідь ICOMOS «Майбутнє нашого минулого: залучення культурної спадщини до боротьби зі зміною клімату» (2019 р.), в якій визнається необхідність трансформації розуміння місця і ролі культурної спадщини у протидії змінам клімату та досягненню цілей Паризької угоди з питань зміни клімату [9]. При цьому особлива увага звертається на усунення суперечностей між завданнями Європейського зеленого курсу та цілями ЄС щодо збереження культурної і природної спадщини. Пожежа, що сталася 15 квітня 2019 р. у Соборі Паризької Богоматері (Нотр-Дам-де-Парі), підтвердила вразливість навіть найвідоміших об'єктів, що добре охороняються. Міжнародна спільнота продемонструвала величезну підтримку та солідарність у її відновленні. Однак у зв'язку з глобальним потеплінням для пам'яток виникає чимало нових загроз.

Тому Europa Nostra розширила роботу з адаптації культурної спадщини Європи до змін клімату. Найбільш актуальні питання у цій галузі обговорені на Форумі європейської спадщини «Переосмислення антропоцену: культура і спадщина в центрі кліматичних дій» (28 вересня 2023 р., Венеція), Дельфійському економічному форумі (10 квітня 2024 р.), включені до реалізації кампанії «Культурна угода для Європи» («Cultural Deal for Europe», організатори – Culture Action Europe, European Cultural Foundation і Europa Nostra), стали темами онлайн-майстер-класів, діяльності спеціально створеної «Групи друзів кліматичних дій, пов'язаних з культурною спадщиною» та ін. [2]. Europa Nostra обрана регіональною співголовою Мережі кліматичної спадщини (Climate Heritage Network) для Європи та ООН. Все це є важливими кроками до повної інтеграції культурної спадщини у світовий кліматичний порядок денний для досягнення трансформаційних і значущих дій з метою формування справедливого, рівноправного, інклюзивного та

різноманітного стійкого до клімату майбутнього. Своєю діяльністю організація доводить, що культурна спадщина є життєво важливим ресурсом, який впливає на адаптацію людства і локальних спільнот до зміни клімату.

Europa Nostra є офіційним партнером багатьох інших акцій, які реалізуються на рівні ЄС, у тому числі Нового європейського Bauhaus, прагнучи поширювати інформацію про важливість культурної спадщини разом із багатьма іншими неурядовими організаціями та зацікавленими інституціями, а не лише з організаціями, які займаються питаннями збереження і використання культурної та природної спадщини [13].

Дієвим інструментом популяризації культурної спадщини, привернення уваги громадськості до її збереження стали міжнародні конкурси, ініційовані Europa Nostra. Найбільш престижною нагородою у галузі культурної спадщини в Європі є премія European Heritage Awards / Europa Nostra Awards, започаткована у 2002 р. і підтримана Європейським Союзом [5]. Нагороди виявляють і просувають найкращі практики, пов'язані зі збереженням матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, управлінням, дослідженнями, освітою та комунікацією; стимулюють транскордонний обмін знаннями як серед фахівців, так й широкої громадськості, підвищують обізнаність населення, формують в європейців повагу до пам'яток; заохочують реалізацію наступних ініціатив. Щороку вручаються нагороди за 30 досягнень у галузі, серед яких – п'ять гран-прі. Приз глядацьких симпатій (нагорода Public Choice Award) вручається одному з обраних переможців за результатами онлайн-голосування, проведеного Europa Nostra. Кожен переможець гран-прі отримує грошову винагороду в розмірі 10 000 євро, сертифікат і пам'ятну відзнаку. За 18 років (2002–2020) на участь у конкурсах організації та приватні особи з 39 країн подали 3 150 заявок. 533 із них стали переможцями, а 126 з цього числа – здобули гран-прі [1, с. 179]. Українська ініціатива «Всесвітній день вишиванки» виборола гран-прі конкурсу, а проєкт «Андріївська церква» – став лауреатом у 2022 році. Переможцями 2023 р. також визнано два українські проєкти – «Роз/архівування пост/індустрії» та Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO).

З нагоди святкування 200-річчя прем'єри 9-ї симфонії Людвіга ван Бетховена, європейського гімну «Ода радості» Europa Nostra проведено конкурс Ode to Joy Challenge (2024 р.). До участі приймалися усі мистецькі інтерпретації, починаючи від симфонічного оркестру до інших музичних жанрів, таких як реп чи електромюзика; виступи, такі як танці, театр або флешмоб; аудіовізуальний формат (наприклад, креативне відео чи графічне мистецтво); письмове вираження у формі розповіді чи есе. Музика була використана організаторами конкурсу для підвищення суспільної згуртованості, створення нових форм комунікації, спільних емоцій, підвищення популярності гімну.

Таким чином, Europa Nostra є визнаним лідером серед неурядових організацій Європи, який спрямовує свою діяльність на збереження, адвокацію, популяризацію об'єктів культурної спадщини. Використання дієвих інструментів (проведення самітів, конференцій, майстер-класів, престижних конкурсів та ін.; реалізація низки загальноєвропейських проєктів; навчання молоді, підвищення кваліфікації фахівців галузі; підвищення обізнаності європейців; популяризація пам'яток у друкованих і цифрових виданнях) сприяє включенню широкої громадськості до руху за охорону спадщини, впровадженню державної політики, спрямованої на перетворення спадщини у важливий ресурс суспільного розвитку. Ключовим елементом її роботи є співпраця Europa Nostra з інституційними партнерами. Завдяки давнім відносинам з інституціями ЄС і Радою Європи Еуропа

Nostra виступає за інтегрований підхід до культурної спадщини та продовжує розширювати своє партнерство з іншими організаціями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Мусієнко Н. Роль культурної спадщини в європейському контексті. *Художня культура. актуальні проблеми*. 2021. Вип. 17. Частина 1. С. 177–181.
2. Cultural heritage and climate action. URL: <https://translate.google.com/?sl=uk&tl=en&text=%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D1%96%D1%97&op=translate> (дата звернення: 23.01.2025).
3. European Cultural Heritage Green Paper. Putting Europe's shared heritage at the heart of the European Green Deal. Europa Nostra in partnership with ICOMOS, March 2021. 107 p. URL: <https://www.europanostra.org/our-work/policy/european-cultural-heritage-green-paper/> (дата звернення: 23.01.2025).
4. European Heritage Alliance 3.3. URL: <https://europeanheritagealliance.eu/> (дата звернення 02.02.2025).
5. European Heritage Awards / Europa Nostra Awards. URL: <https://www.europeanheritageawards.eu/> (дата звернення: 23.01.2025).
6. European Heritage Hub. URL: <https://www.europeanheritagehub.eu/about-the-hub/> (дата звернення 04.02.2025).
7. Europa Nostra. About us. URL: <https://www.europanostra.org/about-us/milestones/> (дата звернення 02.02.2025).
8. Guimarães' District C: A model of sustainable urban development and cultural heritage preservation. URL: <https://www.europeanheritagehub.eu/guimaraes-district-c-a-model-of-sustainable-urban-development-and-cultural-heritage-preservation/> (дата звернення 01.02.2025).
9. ICOMOS Climate Change and Cultural Heritage Working Group. The Future of Our Pasts: Engaging Cultural Heritage in Climate Action (ICOMOS, Paris, 2019).
10. Newcastle / Gateshead, UK: EUROPA NOSTRA Annual Congress 2008. URL: <https://industrie-kultur.org/2008/05/newcastle-gateshead-uk-europa-nostra-annual-congress-2008/> (дата звернення 29.01.2025).
11. Saving the past – shaping the future. Ten years of protecting Europe's cultural heritage. 7 Most Endangered programme, 2013–2023. URL: https://www.eib.org/attachments/lucalli/20230004_saving_the_past_shaping_the_future_en.pdf (дата звернення 02.02.2025).
12. The European Voice of Civil Society committed to Cultural Heritage. URL: <https://sh1.sendinblue.com/3gkddi9m8hxpfe.html?t=1664536020> (дата звернення 27.02.2025).
13. The New European Bauhaus. URL: https://new-european-bauhaus.europa.eu/about/about-initiative_en (дата звернення: 23.01.2025).